

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Віталій Пашков,

канд. юрид. наук,

Полтавський факультет Національної юридичної академії
ім. Ярослава Мудрого

Правові особливості укладення господарських договорів визначаються залежно від особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результатів господарювання та особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини.

У господарському законодавстві немає спеціальних норм, що регулюють договірні відносини саме у галузі охорони здоров'я. Господарські договори, що існують в зазначеній сфері, характеризуються великою різноманітністю і їм притаманні як загальні властивості, так і певні відмінності, що дозволяють відокремлювати їх один від одного. Незважаючи на наявність загальних ознак та відмінностей господарських договорів, однією із основних проблем залишається визначення кола учасників цих договорів.

Дослідженню даного питання приділяють увагу вчені-правознавці М. Брагинський, О. Вінник, В. Витрянський, В. Луць, В. Мамутов, Н. Санахметова, А. Сергеев, Є. Суханов, І. Спасибо-Фатеева, Ю. Толстой, В. Щербина та ін. У роботах зазначених учених висвітлюються проблеми суб'єктного складу господарських договорів, але не приділяється достатньо уваги дослідженню проблем укладення господарських договорів із негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами.

Метою цієї статті є дослідження особливостей учасників господарсько-договірних відносин у галузі охорони здоров'я, а також аналіз договірних взаємовідносин між суб'єктами господарювання і окремими негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами.

Загальновідомо, що господарські договори та інші угоди, передбачені законом, а також угоди, не передбачені законом, але такі, які йому не суперечать, є однією із

підстав виникнення господарського зобов'язання. Підсумовуючи огляд господарського законодавства, В. Щербина зазначає, що господарсько-правові зобов'язання можуть виникати між суб'єктами господарювання, зазначеними у ст. 55 Господарського кодексу (далі – ГК) України, негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, а також органами державної влади і органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією. Якщо майново-господарське зобов'язання виникає між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, зобов'язаною та управненою сторонами є відповідно боржник і кредитор [2, с. 250]. При цьому господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом (далі – ЦК) України (п. 7 ст. 179), з урахуванням особливостей, передбаченими ГК та іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів. У той же час згідно із ст. 627 ЦК сторони вправі укласти договір як передбачений, так і не передбачений законом або іншими правовими актами, а також такий, у якому містяться елементи різних договорів. Тобто, з одного боку, немовби відсутня необхідність обов'язкового окремого регулювання договірних відносин саме у галузі охорони здоров'я. Але необхідність специфічного правового регулювання диктується іншими суб'єктами особливостями, пов'язаними з галузю охорони здоров'я як такою, з метою забезпечення всебічного захисту учасників, в особі закладів охорони здоров'я, а також створення сприятливих умов для запобігання невиконанню або неналежному виконанню господарських зобов'язань з боку іншої сторони.

За доктринальним визначенням договірної правосуб'єктності як можливості виступати на боці однієї із сторін договору акумулює у собі цивільну право- та дієздат-

ність, безпосередньо пов'язана із статусом особи як суб'єкта господарювання і залежить від його загальної господарської компетенції. У галузі охорони здоров'я, як правило, на момент виникнення договірної правосуб'єктності суб'єктів медичної та фармацевтичної практики вказує ліцензія на здійснення відповідного виду діяльності або для лікувально-пофілактичних закладів державної та комунальної форми власності факт державної реєстрації (крім діяльності, пов'язаної з контрольованими речовинами), а також факт укладення відповідних договорів – якщо йдеться про укладення субдоговорів, а також, при необхідності, наявність у сторін правостановлюючих документів. Отже, у господарських договорах головними елементами договірної правосуб'єктності є загальна господарська компетенція сторін, а також сукупність прав та обов'язків, прийнятих на себе сторонами договору, що об'єктивована в договірні умови.

Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я (ч. 2 ст. 16) заклади охорони здоров'я можуть створюватися громадянами та юридичними особами з різними формами власності, а саме: державної, комунальної та приватної, а також згідно з ГК (ст. 93) можуть існувати у вигляді підприємств колективної власності, тобто як корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновників. У галузі охорони здоров'я, як правило, однією із сторін господарського договору є заклад охорони здоров'я, який може мати статус юридичної особи або не мати його, тобто існувати як фізична особа, що зареєстрована належним чином як суб'єкт підприємницької діяльності. Заклад охорони здоров'я може бути також структурним підрозділом будь-якого іншого суб'єкта господарювання, створеним для вирішення його соціальних завдань або з метою отримання прибутку. При цьому заклади охорони здоров'я у вигляді структурних підрозділів суб'єктів господарювання не можуть виступати як самостійна сторона господарського договору. У даному контексті слід акцентувати увагу на тій обставині, що відособлений підрозділ має право укладати господарські договори лише в межах своїх повноважень та лише в інтересах організації, до якої він входить. Наведене означає, що відособлений підрозділ у сфері договірної діяльності фактично виконує представницькі функції, адже, на відміну від потенційних сторін господарсь-

ких договорів, він реалізує не господарсько-договірну правосуб'єктність, а договірні повноваження. Останні, на відміну від договірної правосуб'єктності, окреслюють коло договорів, укладення яких дозволяється представнику в силу закону, адміністративного акта, договору або довіреності [4].

У господарському законодавстві (ст. 3 ГК) під господарською діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що має цінову визначеність. Якщо така діяльність спрямована на досягнення економічних, соціальних результатів та отримання прибутку, то вона є підприємництвом (ст. 42 ГК).

Підприємницькою діяльністю займаються ті заклади охорони здоров'я, що надають лише медичні послуги вартісного характеру або займаються виробництвом та реалізацією лікарських засобів з дотриманням ліцензійних вимог. Таким чином, застосовує на увагу надане О. Вішнік визначення суб'єктів господарського права (господарських правовідносин), які можуть вступати у будь-які господарсько-договірні відносини – це учасники господарських відносин, що безпосередньо здійснюють господарську діяльність або управляють такою діяльністю, створені у встановленому законом порядку, мають необхідне для здійснення такої діяльності майно і володіють господарською правосуб'єктністю. При цьому обсяг господарської правосуб'єктності учасників господарських правовідносин фіксується в законі та в їх установчих документах і залежить від правового титулу майна, виду та характеру діяльності [3, с. 59]. Але при встановленні кола учасників господарсько-договірних відносин не можна не погодитися з точкою зору В. Міланш щодо непослідовного законодавчого визначення некомерційного суб'єкта господарювання та відсутності розмежування між ним та негосподарюючим суб'єктом [4].

Некомерційне господарювання дійсно є одним із видів господарської діяльності (ст. 52 ГК) – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки, в яких забороняється підприємництво, на

основі рішення відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування.

У ст. 86 ГК наведено конкретний перелік некомерційних суб'єктів господарювання: об'єднання громадян, релігійні організації та товариства споживчої кооперації. Крім того, якщо використовувати принцип аналогії права, то благодійні організації, особливо ті, що функціонують в галузі охорони здоров'я у вигляді лікарняних кас, також повинні бути віднесені до некомерційних суб'єктів господарювання. Відповідно до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» благодійною організацією визнається недержавна організація, яка здійснює благодійну діяльність в інтересах суспільства або окремих категорій осіб без мети одержання прибутків від цієї діяльності. Благодійна організація (ст. 20) має право здійснювати неприбуткову господарську діяльність, спрямовану на реалізацію її статутних цілей і завдань. Здійснення благодійними організаціями діяльності у вигляді надання певних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається лише після сертифікації або ліцензування в установленому законодавством порядку. Тобто благодійні організації здійснюють діяльність в межах підтримання своєї матеріальної основи функціонування та виконання своїх статутних цілей та завдань.

Медичні заклади державної та комунальної форми власності, що повністю або частково фінансуються з бюджету, також здійснюють свою діяльність на виконання своїх статутних цілей і завдань та надають безоплатну медичну допомогу в межах Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 р. № 955, або платні медичні послуги, які виходять за межі медичної допомоги для підтримання своєї основи функціонування.

Іноді в галузі виникають непорозуміння щодо статусу закладів охорони здоров'я у зв'язку з використанням терміна «заклади» стосовно комерційних господарюючих суб'єктів. Згідно же із Класифікацією організаційно-правових форм господарювання, затвердженою наказом Держстандарту України від 22.11.1994 р., *заклад, установа* – це організаційна структура, яка не займається підприємницькою діяльністю, а фінансування робіт, пов'язаних з її діяльністю, здійснюється за рахунок асигнувань, що виділяються з державного бюджету або

з місцевого бюджету адміністративно-територіальних одиниць. З іншого боку, якщо установа (організація) не є одержувачем коштів бюджету, а відповідно до укладених угод виконала для бюджетної установи (організації) або одержувача відповідні роботи (послуги тощо), то таке підприємство (установа, організація) не включається до мережі розпорядників бюджетних коштів і рахунки їй в органах Державного казначейства не відкриваються. Бюджетна установа – це орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена в установленому порядку органами державної влади або органами місцевого самоврядування, яка повністю утримується за рахунок відповідного бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими [1, с. 68–69].

Таким чином, *медичні заклади, що повністю або частково фінансуються з бюджету, благодійні організації в галузі охорони здоров'я у вигляді лікарняних кас здійснюють свою некомерційну діяльність як негосподарюючі суб'єкти*. Крім того, до зазначеного переліку серед закладів охорони здоров'я можна включити науково-медичні заклади, що повністю або частково фінансуються з бюджету, а серед організацій та установ, що працюють у структурі МОЗ, можна включити, наприклад, Держінспекцію з контролю якості лікарських засобів та Державну СЕС. Зазначені організації також здійснюють діяльність в межах підтримання своєї матеріальної основи функціонування та виконання своїх статутних цілей та завдань і належать до некомерційних негосподарюючих суб'єктів.

У ЦК (ст. 81) в основу класифікації було покладено принцип поділу на юридичні особи публічного та приватного права. Перші здійснюють спеціальні функції, не обумовлені їх участю у цивільному обороті, – міністерства, установи соціальної сфери, культурно-освітняські заклади тощо. Інші створюються за ініціативою приватних осіб на договірних засадах. Тобто юридичні особи публічного права є унітарними та засновуються і створюються в розпорядчому порядку державними органами або органами місцевого самоврядування, які також є юридичними особами публічного права. У такому випадку заклади охорони здоров'я державної та комунальної власності, як такі, що задовольняють потреби певних груп населення, відносяться до юридичних осіб публічного права. Якщо використовувати класифікацію юридичних осіб публіч-

ного права, запропоновану І. Бірюковим, виходячи із джерел їх фінансування (юридичні особи, що перебувають на господарському розрахунку, мають закріплені за ними основні й оборотні засоби та самостійний баланс; юридичні особи, що перебувають на державному бюджеті та мають самостійний кошторис, керівники яких користуються правами розпорядників кредитів; юридичні особи, що фінансуються за рахунок інших джерел і мають самостійний кошторис і самостійний баланс), то необхідно підкреслити, що юридичні особи публічного права можуть бути як комерційними, так і некомерційними суб'єктами господарювання або негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами [5, с. 66]. Так, серед закладів охорони здоров'я здійснюють комерційну діяльність, як правило, фармацевтичні заклади державної та комунальної форми власності. Отже, при розгляді кола учасників господарсько-договірних відносин у галузі охорони здоров'я необхідно розглядати права відповідних суб'єктів саме у суб'єктивному значенні. Тому, перш за все, серед учасників господарсько-правових відносин розглянемо заклади охорони здоров'я, що функціонують як негосподарючі суб'єкти – юридичні особи публічного права, а саме медичні заклади, у вигляді лікувально-профілактичних закладів, що повністю або частково фінансуються з бюджету. Це пов'язано з особливим порядком укладення договорів, в яких одна сторона – це негосподарюючий суб'єкт – юридична особа публічного права.

Так, на сьогодні у галузі охорони здоров'я переважна більшість зазначених закладів при укладенні господарських договорів обов'язково застосовує нормативно-правові акти, що відображають особливості закупівель і поставок товарів, робіт і послуг для державних потреб. Основним документом, що регулює ці відносини, є Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти». Крім того, ГК (п. 2 ст. 264) передбачається особливості порядку здійснення поставки продукції для державних потреб та регламентовано, що реалізація суб'єктами господарювання товарів негосподарюючим суб'єктам здійснюється за правилами купівлі-продажу (п. 6 ст. 265).

Звернемо увагу на особливість суб'єктного складу договорів закупівлі товарів, робіт і послуг для державних потреб, де однією із сторін обов'язково виступають органи державної влади або місцевого самоврядування і підпорядковані їм установи й організа-

ції, а також установи, організації й підприємства, уповноважені органами виконавчої влади та місцевого самоврядування здійснювати закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти. Характерною особливістю зазначених договорів є спеціальні істотні умови, до яких, крім передбачених ГК (п. 4 ст. 180) найменування, кількості та вимог щодо якості, належать, наприклад, у випадку укладення договору поставки, також ціна та строки поставки. Тобто лише за умови їх узгодження господарський договір вважається укладеним. Але заслуговують на увагу можливі зміни учасників господарсько-договірних відносин в результаті практичної реалізації проекту ЄС «Фінансування управління у сфері охорони здоров'я України», що відбувається в деяких регіонах України. Зміст його в тому, що на базі лікувально-профілактичних закладів комунальної форми власності створюються комунальні неприбуткові підприємства. Зазначені заклади охорони здоров'я втрачають статус бюджетних установ та виключаються із переліку розпорядників бюджетних коштів, що тягне за собою припинення обслуговування з боку Державного казначейства. На виконання цього проекту відділи охорони здоров'я районних державних адміністрацій у межах фінансування та власних, розроблених самостійно на базі рекомєндованих, медичних стандартів укладають договори на надання медичних послуг. Замовником медичних послуг для територіальної громади району виступають органи виконавчої влади районного рівня, а виконавцем – комунальне неприбуткове підприємство, створене на базі районного комунального лікувально-профілактичного закладу [6].

Слід зазначити, що чинне законодавство має деякі протиріччя стосовно можливості укладення договорів між органами виконавчої влади та комунальними неприбутковими підприємствами на виконання зазначених медичних послуг.

Так, відповідно до Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» послуга – це будь-яка закупівля, крім товарів та робіт, включаючи підготовку спеціалістів, забезпечення транспортом і зв'язком, освоєння технологій, наукові дослідження, медичне та побутове обслуговування. Але в розглядуваному випадку фактично здійснюється перехід від фінансування лікувально-профілактичного закладу до фінансування надання безоплатної медичної допомоги. Тобто договори на

виконання медичних послуг фактично повинні укладатися лише між комунальним неприбутковим підприємством та пацієнтом або кінцевим споживачем згідно з наказом Держкомстату України «Про затвердження форм державної статистичної звітності з обліку послуг» від 15.11.2001 р., де послуга визначається як діяльність суб'єктів, що набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників, особисті, колективні, громадські. У будь-якому разі зазначений заклад охорони здоров'я функціонує як некомерційна юридична особа публічного права, що набула статус суб'єкта господарювання. Але при здійсненні лікувального процесу заклади охорони здоров'я у вигляді комунальних неприбуткових підприємств виконують також функції з перевезення, зберігання та відпуску лікарських засобів, тому, на нашу думку, з метою зменшення господарських витрат, доцільно комунальні аптечні заклади приєднати до зазначених підприємств у вигляді структурних підрозділів.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, в галузі охорони здоров'я серед учасників господарсько-договірних відносин із суб'єктами господарювання як контрагентами можна виокремити: юридичні особи публічного права, що функціонують як заклади охорони здоров'я та здійснюють некомерційну діяльність як негосподарюючі суб'єкти, у вигляді медичних і науково-медичних закладів, що повністю або частково фінансуються з бюджету; юридичні особи публічного права, що здійснюють некомерційну діяльність як негосподарюючі суб'єкти, у вигляді благодійних організацій – лікарняних кас; юридичні особи публічного права, що здійснюють некомерційну діяльність як негосподарюючі суб'єкти у структурі органів виконавчої влади – МОЗ України, у вигляді, наприклад, територіальних Державних інспекцій з контролю якості лікарських засобів та

Державних санітарних епідеміологічних служб; юридичні особи публічного права, що здійснюють некомерційну діяльність як негосподарюючі суб'єкти у структурі органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у вигляді відділів охорони здоров'я місцевих державних адміністрацій та виконавчих комітетів місцевих рад; юридичні особи публічного права, що функціонують як заклади охорони здоров'я та здійснюють некомерційну діяльність як господарюючі суб'єкти, у вигляді комунальних неприбуткових підприємств; юридичні особи публічного права, що функціонують як заклади охорони здоров'я та здійснюють комерційну діяльність як господарюючі суб'єкти, у вигляді державних та комунальних фармацевтичних підприємств; юридичні особи приватного права, що функціонують як заклади охорони здоров'я та здійснюють комерційну діяльність як господарюючі суб'єкти медичної та фармацевтичної практики.

Крім того, для юридичних осіб публічного права, що здійснюють діяльність як негосподарюючі суб'єкти, діють особливі умови узгодження господарсько-договірних відносин.

Література

1. *Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України* / За ред. проф. П. В. Мельника. – К., 2003. – 416 с.
2. *Щербіна В. С.* Господарське право. – К., 2005. – 592 с.
3. *Виттик О. М.* Господарське право: Курс лекцій. – К., 2004. – 624 с.
4. *Мілаш В.* Проблема визначення кола учасників підприємницьких комерційних договірних відносин // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 7–13.
5. *Цивільне право України: Загальна частина* / І. А. Бірюков, Ю. О. Заїка, В. М. Снівак. – К., 2000. – 304 с.
6. *Сіроштан О.* «Пілотні регіони»: робота продовжується // Щотижневик АПТЕКА. – 2005. – № 33 (504). – С. 4.

